

Kampania Wrześniowa 1939, w świadomości większości społeczeństwa to Westerplatte, bitwa nad Bzurą, obrona Warszawy, wkroczenie Sowietów 17 września czy ucieczka władz sanacyjnych do Rumunii. Koło i powiat kolski, choć nie były główną areną działań wojennych również zapisały się w historii tamtego okresu a wydarzenia takie jak zbombardowanie pociągu ewakuacyjnego z Krotoszyna czy działania Armii Poznań są znane nie tylko historykom czy pasjonatom wojskowości okresu II wojny Światowej. Z okazji kolejnej rocznicy tych tragicznych dni warto przypomnieć jak wyglądała sytuacja w naszym mieście i regionie we wrześniu 1939 zarówno pod kontem działań wojennych jak i sytuacji ludności cywilnej.

Przygotowania .

Koło w założeniach sztabowych miało odegrać istotną rolę a działania na tym terenie powierzono Armii Poznań pod dowództwem gen. T. Kutrzeby z założeniem obrony potencjalnego kierunku natarcia na linii Frankfurt n/Odrą- Poznań –Warszawa. Temat konieczności budowy fortyfikacji i umocnień w zachodniej Polsce przedstawiono już w memorandum gen Kutrzeby w styczniu 1938 roku, jednak z uwagi na wysokie koszty i rozłożenie planu prac na okres trzech lat już na starcie czyniło ten projekt nierealnym. Do tematu budowy umocnień na terenie operacyjnym Armii Poznań powrócono w roku 1939 w obliczu coraz bardziej realnej wizji ataku III Rzeszy na Polskę.¹ Informacje uzyskane przez polski wywiad zakładały uderzenie wojsk niemieckich z kierunku południowo zachodniego w kierunku na Kalisz –Koło, stąd intensyfikacja prac sztabu Armii Poznań nad rozplanowaniem i budową fortyfikacji i punktów obrony na potencjalnym kierunku natarcia . Ambitny plan zakładał budowę w zachodniej części Polski około 200 schronów .Niestety rozwój i tempo zmian na arenie politycznej nie pozwolił na pełną realizację założonych planów. 24 czerwca wydano rozkaz rozpoczęcia prac związanych z budową umocnień, jednak z uwagi na braki materiałowe budowę schronów i pozycji umocnionych rozpoczęto dopiero w lipcu a na terenach prywatnych w sierpniu , po zakończeniu żniw.² Równocześnie sztab Armii Poznań opracował plan zniszczeń podczas potencjalnych działań obronnych. Zakładane zniszczenia dotyczyły wysadzania mostów drogowych i kolejowych, śluz, ustawianie barykad i zasieków. Jednak i w tym przypadku nie zrealizowano w pełni założeń planu z uwagi na niedostateczne zapasy materiałów wybuchowych.

Na terenie „Przedmościa Koło” zakładano zgodnie z planem budowę docelowo 102 sztuk różnego rodzaju schronów i umocnień, niestety do 1 września zdołano ukończyć jedynie 21 takich obiektów. 29.07.1939 roku utworzono grupę roboczą „ Koło” , która obok jednostek saperskich wspartych robotnikami opłacanymi z funduszu dla bezrobotnych liczyła około 1 tys. osób.³

W wyniku prac sztabowych i wobec informacji pozyskiwanych przez wywiad gen. Kutrzeba opracował plan bitwy obronnej na terenie Wielkopolski a w planach tych jedną z istotniejszych ról miały odegrać jednostki skoncentrowane w okolicach Koła, które miały w zależności od rozwoju sytuacji dokonywać działań zaczepnych w celu uniemożliwienia oskrzydlenia na styku armii „Poznań” i „ Łódź”.

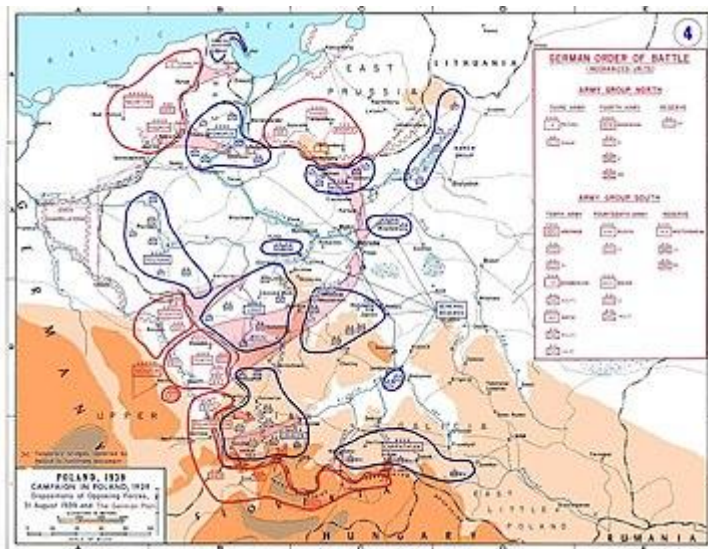
Wybuch wojny , działania w dniach 1-6 września 1939.

¹ Bauer P., Polak P, Armia Poznań w wojnie obronnej 1939, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1982, s.94

² Tamże , s.96

³ Nadolny W., Fortyfikacje polskie i niemieckie okolice Koła, Gmina Miejska Koło , Koło 2010, s.11

W dniu 1 września o godzinie 4.45 niemiecki pancernik Schlezwig-Holstein otwiera ogień w kierunku polskiej składnicy tranzytowej na Westerplatte, równocześnie trwa bombardowanie Wielunia przez samoloty Luftwaffe a w Tczewie dywersanci niemieccy podejmują nieudaną próbę przejścia mostu kolejowego. Rozpoczyna się najkrwawszy konflikt w dziejach ludzkości.

W pierwszych dniach września w rejonie działań Armii Poznań nie dochodzi do większych starć z siłami Wehrmachtu gdyż główne uderzenie w tym czasie tak jak zakładano Niemcy skierowali w kierunkach bronionych przez armie „Łódź”, i „Pomorze”. O ile w rejonie działania armii „Poznań” wojska niemieckie nie podejmują znaczących uderzeń siłami lądowymi to lotnictwo od pierwszych godzin wojny wystawione jest na ciężką próbę. Luftwaffe dokonuje bombardowań dróg, którymi przemieszcza się wojsko i ludność cywilna a jednym z jej głównych celów jest sparaliżowanie linii kolejowej łączącej Poznań z Warszawą. Ofiarą tego typu działań padli pasażerowie pociągu ewakuacyjnego z Krotoszyna. Według relacji ocalałych świadków, pociąg wyruszył ze stacji w Krotoszynie dnia 1 września w godzinach popołudniowych w kierunku Jarocin, Września, Koło. Z uwagi na pierwszeństwo transportów wojskowych i ogromne zatory na kolei spowodowane nalotami Luftwaffe pociąg ewakuacyjny dotarł w okolice stacji Koło dopiero dnia 2 września około godziny 15 i zatrzymał się na bocznicę w odległości około kilometra/dwóch od zabudowań dworcowych.⁴ Stojący na bocznicę pociąg został zbombardowany przez lotnictwo niemieckie a następnie pasażerowie pociągu zostali ostrzelani z broni pokładowej. Rannych umieszczono w szpitalach w Kole i w Koninie. Co do liczby ofiar tego barbarzyńskiego nalotu istnieją duże rozbieżności, w literaturze podawane są liczby od 250 do około 100, z czego ta druga liczba wydaje się według ostatnich ustaleń bliższa prawdzie.⁵ Kolejny, ostatni nalot na miasto miał miejsce dnia 5 września.⁶

W wyniku strat poniesionych w pierwszych dniach walk, zwłaszcza przez armię Pomorze i w skutek wycofywania się armii „Łódź” zaistniało ryzyko odstąpienia skrzydeł nie biorącej dotychczas udziału w walkach armii „Poznań”. W tej sytuacji wódz naczelny Rydz-Śmigły wydał rozkaz o wycofaniu wojsk gen. Tadeusza Kutrzeby na linię Żnin-Gopło – Koło. W dniu 3 września wojska Armii Poznań rozpoczynają odwrót na wyznaczone pozycje, rejon Koła zgodnie z rozkazem z dnia 3 września miał zostać obsadzony przez utworzoną z dniem 4 września Grupą Operacyjną „Koło” pod dowództwem gen. Edmunda Knoll-Kownackiego. W skład GO „Koło” weszły 17 i 25 Dywizja Piechoty,

⁴ Korsak A., Krotoszyński pociąg śmierci 1939, TMiB Ziemi Krotoszyńskiej, Krotoszyn 2019, s.7

⁵ Tamże, s.14

⁶ Burszta J., Sześćset lat miasta Koła, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1963, s.202

31 kompania czołgów rozpoznawczych, kompania saperów „Stolin” . Zadaniem wyznaczonym dla GO” Koło” była obrona przedmościa Koło początkowo na „pozycji wysuniętej, następnie głównej, oraz odcinka Uniejów i odcinka pomiędzy rzeką Wartą a jeziorem Pątnowskim.⁷ Na miejsce postoju dowództwa GO” Koło” wybrano osiek Wielki z równoczesnym wysuniętym miejscem postoju w Kościelcu. Równocześnie w dniu 5 września utworzono w rejonie Koła lotniska polowe dla 131 i 132 eskadry myśliwskiej początkowo w Babiaku a następnie w Osieku Małym.

Gen. Edmund Knoll-Kownacki

W nocy z 4 na 5 września oddziały 25 Dywizji Piechoty obsadziły stanowiska „Przedmościa Koło” , umocnienia te jednak z powodu niedostatecznej ilości czasu i środków (jak wspomniano wcześniej budowa rozpoczęta w lipcu/sierpniu 1939) okazały się w większości prowizoryczne, otoczone tylko jednym rzędem zasieków z drutu kolczastego.⁸ 5 września w godzinach porannych pozycje na umocnieniach „Przedmościa Koło” zajmują również oddziały 17 Dywizji Piechoty. Tego dnia około godziny 17 następuje silne bombardowanie pozycji zajętych przez 17DP, zbombardowano miejsce postoju dowództwa 69 pułku piechoty oraz jego stanowiska obronne. Równocześnie Luftwaffe dokonuje bombardowań kolumn z ludnością cywilną na drodze Konin –Koło oraz zrzuca kilka bomb na samo miasto.⁹ Tego samego dnia 25 DP otrzymuje rozkaz natarcia w kierunku na Dobrą w celu wsparcia cofającej się armii „Łódź” , jednak wobec znacznych strat i decyzji o wycofaniu armii „Łódź” za linię Warty natarcie 25 DP wstrzymano.

⁷ Burszta P., Wojna..., s.157

⁸ Tamże , s.162

⁹ Nadolny W., Fortyfikacje..., s.13

Odwrót Armii Poznań z Wielkopolski , początek okupacji .

Wobec decyzji o współdziałaniu z wycofującą się armią „Pomorze” i przygotowaniu do uderzenia na północne skrzydło 8 armii niemieckiej dowodzonej przez J. von Blaskowitza dnia 6 września o godzinie 8 rano wydaje rozkaz o wycofaniu armii Poznań z Wielkopolski w rejon Ozorkowa. Tego samego dnia dochodzi do walki lotniczej w okolicach Koła. Nad miejscowością Borecznia wracający z lotu rozpoznawczego PZL P-23B „Karaś” 34 eskadry rozpoznawczej (załoga por. Górecki, kpr. Wilkowski, kpr. Pingot) zostaje zaatakowany przez klucz messerschmittów i zestrzelony. Śmierć ponoszą por Górecki i kpr. Pingot, kpr Wilkowski uratował się wyskakując ze spadochronem.¹⁰ W związku z decyzją o wycofaniu Armii Poznań z terenu Wielkopolski również dowództwo 3 pułku lotniczego podjęło decyzję o opuszczeniu lotniska w Osieku Małym i przeniesieniu w rejon Krośniewic.

Godło 132 Eskadry Myśliwskiej

17 DP udaje się bez większych strat przepawić przez most na Warcie w Kole i przed świtem dnia 7 września zatrzymuje się w rejonie Ponętowa Górnego. Dnia 8 września zostają wysadzone mosty na Warcie. Oddane do użytku w grudniu 1938 wysadzono zgodnie z wytycznymi opracowanymi jeszcze przed wybuchem działań wojennych. Wobec wycofania wszystkich jednostek wojska polskiego z terenu Koła Niemcy zajmują miasto bez walki . Pierwsi żołnierze Wehrmachtu pojawiają się w mieście w sobotę dnia 16 września. 19 września w Kole zostają rozlepione plakaty w językach polskim i niemieckim informujące o przejściu władzy przez Niemców , zaczyna się tragiczny okres okupacji.¹¹

¹⁰ <http://www.bohaterowie1939.pl/polegly,gorecki,edward,6051.html>

¹¹ Pawlicka –Nowak Ł., „Pierwsze dni wojny w Kole” , w : Z dziejów Żydów kolskich, Urząd Miejski w Kole, Koło 2012, s.81